

בענין חיוב נשים בהסיבה והמסתעף

הרב חיים רפופורט

רב ומו"ץ – לונדון, אנגליה

מצות הסיבה ואופן קיומה

א. במשנה ר"פ ערבי פסחים (פסחים צט, ב): אפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב.

תוקף החיוב: מצות הסיבה מדרבנן היא, וכמ"ש הב"ח (בשו"ת החדשות סי' ה קרוב לתחלתו): "הסיבה מצוה הוא מדברי סופרים". ובפרי מגדים (או"ח סי' תעב משב"ז ס"ק ד) כתב: "כיבוד או"א הוה ספק תורה ולחומרא, והסיבה ספק דרבנן ולקולא"⁹¹. והא דאיתא במדרש (שמו"ר פ"כ, יח) "ויסב אלקים את העם, מכאן אמרו רבותינו אפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב שכך עשה להם הקב"ה שנאמר (שמות יג, יח) ויסב אלקים" [שהרביצם כדרכי המלכים, רבוצין על מטותיהם] (במדב"ר פ"א, ב) [אינו אלא אסמכתא, וכמ"ש בספר המנהיג (הל' פסח סי' נד) ובארחות חיים (סדר ליל פסח ס"ב) "סמך להסיבה מן התורה".

אמנם יעויין רמב"ם (הל' חו"מ פ"ז ה"ו ואילך) שכתב: "בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים". ועל דבר זה צוה הקב"ה בתורה (דברים ה, יד ובכ"מ) וזכרת כי עבד היית⁹², כלומר, כאילו אתה בעצמך היית עבד ויצאת לחירות ונפדית⁹³.

91) בפרי מגדים (שם סי' תפה א"א סק"א) צידד, כנראה עפ"מ"ש התוס' (סוד"ה דאמר לך מני - סוכה ג, א, לענין מי שאכל כראשו ורובו בסוכה ושולחנו תוך הבית), דמי שאכל מצה בלא הסיבה "אף דעבר אדרבנן" מ"מ "לא יצא מן התורה". אבל ראה לקוטי שיחות (חי"א עמוד 15 הערה 10) ש"דוחק גדול לומר דבאכל בלא הסיבה אפקוה רבנן (שציוו להסב) מגדר אכילת מצוה ולא קיים מצות אכילת מצה מה"ת". ומ"ש התוס' (סוכה שם) ש"לא קיימת מצות סוכה מימין [פירוש] דאפילו מדאורייתא לא קיים", הרי: (א) הר"ן והריטב"א (שם כח, א) הו"ד בבה"ל להמשנ"ב (או"ח סי' תרלד ס"ד) חלקו עליהם וס"ל שרק מדרבנן לא קיים, וכ"מ בכמה מקומות מדברי הפוסקים; (ב) נראה שגם לפי דעת התוס' ודעימי' לא אמרינן כן אלא במקום שעבר על איסור דרבנן (ודוק היטב בלשון הרמב"ם הל' סוכה פ"ו ה"ח: "מי שהי' . . . בסוכה ושולחנו בתוך ביתו הר"ז אסור כו'"), משא"כ בנדו"ד שלא עבר על איסור ואין כאן כי אם ביטול מצות הסיבה מדבריהם. ויש להאריך בכ"ז.

92) בלקוטי שיחות חי"ב עמוד 39 נתבארו דברי הרמב"ם אלו בפרטיות. ואכ"מ.

93) "וכל זה נכלל במצות סיפור יציאת מצרים בליל ט"ו לניסן" (קרית ספר שם).

לפיכך⁹⁴ כשסועד אדם בלילה הזה צריך לאכול ולשתות והוא מיסב דרך חירות, וכל אחד ואחד בין אנשים בין נשים חייב לשתות בלילה הזה ארבעה כוסות של יין . . אפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב". ובשו"ת הב"ח (הנ"ל) כתב שהרמב"ם "אסמכה [למצות הסיבה] אקרא". אבל באמת נ"ל דס"ל הרמב"ם דאף שחובת ההסיבה מדרבנן היא, מ"מ כיון שמבואר ברמב"ם שחיוב זה מסתעף מהחיוב מה"ת "להראות את עצמו כו"⁹⁵, דהיינו שיסוד חיוב ההסיבה ה"ה "בכדי לבטא ולהראות הרגש זה דכאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים"⁹⁶, נראה שבקיום חובה זו מקיים "דבר זה [ש] צוה הקב"ה בתורה" – מצוה דאורייתא. [ובשו"ת ציץ אליעזר (חי"ח סי' כז) צידד לומר יתירה מזו, והוא דה"חכמים קבעו את הדפוס . . באיזה צורה שיבצע" את המצוה מה"ת "להראות את עצמו", ו"כל עוד שלא קיים בכזאת חסר לו עדנה החיוב דאורייתא", ע"ש. ואין דבריו מוכרחים].

שעת החיוב: בגמרא (פסחים שם קח, א): "איתמר, מצה צריך הסיבה, מרור אין צריך הסיבה. יין, איתמר משמי' דרב נחמן, צריך הסיבה ואיתמר משמי' דרב נחמן, אין צריך הסיבה; ולא פליגי, הא בתרתי כסי קמאי, הא בתרתי כסי בתראי"⁹⁷. . השתא דאיתמר הכי ואיתמר הכי, אידי ואידי בעו הסיבה".

וברמב"ם (הל' חו"מ שם): "ואימתי צריכין הסיבה, בשעת אכילת כזית מצה"⁹⁸ ובשתיית ארבעה כוסות האלו, ושאר אכילתו ושתייתו אם היסב

(94) "בכל מקום שאיתא לשון 'לפיכך' ברמב"ם הוא בדיוק גדול שמדקדקין בזה כל רבותינו מפרשי הרמב"ם" (שו"ת אגרות משה חו"מ ח"ב סי' ט).

(95) ראה לקו"ש הנ"ל הערה 91, עמוד 18 ושם הערה 29.

(96) לשון רבינו זי"ע בלקו"ש הנ"ל (הערה 2) עמוד 42.

(97) ראיתי פירוש מחודש בזה בהגש"פ 'פסח דורות' [דיני ליל הסדר ופירוש על ההגדה לרבינו יצחק ב"ר שלמה מחכמי ספרד וסציליה במאה השני' לאלף החמישי] (מכון בית אהרן וישראל, ירושלים תש"ס), עמ' כג: "יש לומר דרב נחמן מסתברא קאמר, כלומר ראוי היו שנים בהסבה ושנים בלא הסבה, לא שרב נחמן הי' פוסק זה, דודאי קודם רב נחמן מימות משה רבינו ע"ה [!] היו נוהגין ד' כוסות בכל לילי פסחים ובהסבה, גם אשתקד נהג רב נחמן כמנהג הקדמונים, ומה נתחדש לו עתה שיאמר בעי הסבה או לא בעי הסבה, אלא ודאי ראוי הי' להיות כך הוא אומר כדרך כל החולקים בדבר הידוע ששניהם יודעים האמת". וע"פ דבריו מתורצת קושיית הר"ן (פסחים שם) מהא דקיי"ל בכל מקום ספיקא דרבנן לקולא.

(98) ראה ירושלמי פסחים פ"י ה"א: "רבי סימון בשם ריב"ל, אותו כזית שאדם יוצא בו בפסח צריך לאוכלו מיסב".

הרי זה משובח, ואם לאו אינו צריך⁹⁹. וכ"מ בטושו"ע ובשו"ע רבינו הזקן, והוסיפו שצריך להסב גם בשעת אכילת הכריכה ובשעת אכילת האפיקומן (לכתחילה עכ"פ)¹⁰⁰.

בתוס' (פסחים שם ד"ה כולהו) כתב: "וכל ד' כוסות צריכים הסיבה בשעת שתי"¹⁰¹. ובספר הליכות שלמה על מועדי השנה (להגרשו"א זצ"ל, ירושלים תשס"ז, פ"ט ס"כ ובדבר הלכה שם אות מב) הציע דבמ"ש התוס' "בשעת שתי" בא להורות דרך בשעת השתי' [ועד"ז בשעת אכילת המצה] יסב, אבל לא יסב בשעת אמירת הברכות (בפה"ג, המוציא, אקב"ו על אכילת מצה) כיון שצ"ל בכובד ראש ובמורא, ע"ש.

והנה לדידי נראה יותר שכוונת התוס' היא להוציא מדעת המאירי (בית הבחירה עמ"ס פסחים שם) שכתב: "ד' כוסות כולם צריכין הסיבה, הן שתייתם הן הדברים שהם מסודרים עליהם, ר"ל קידוש וקריאת ההגדה וקריאת ההלל וברכת המזון", [וכנראה ס"ל להמאירי שגם "הדברים שהם מסודרים עליהם" הם ממצות ארבע כוסות, וע"ד מ"ש התוס' במקום אחר (סוכה לח, א ד"ה מי שהי') ש"מסתמא לא תיקנו ד' כוסות אלא כדי לומר עליהם הלל ואגדה"], ולזה כתבו התוס' שלא תיקנו מצות הסיבה כי אם בשעת השתי' עצמה¹⁰².

(99) ראה לקוטי שיחות (הנ"ל הערה 91) עמוד 17 הערה 24 וספר הליכות שלמה (דלקמן בפנים) בדבר הלכה אות מב.

(100) ראה טושו"ע שם סי' תעה ס"א (ושוע"ר שם ס"כ) וסי' תעז ס"א (ושוע"ר שם ס"ד); שו"ע רבינו שם סי' תעב סי"ד.

(101) הערה דא"ג: בספר שאלת רב (להרי"מ שיחי' רוטשילד, קרית ספר תשס"ד) ח"ב פ"ל (עמוד שמט) כתב בשם הגר"ח שיחי' קניבסקי ש"השתי' כולה צ"ל בהסיבה" ואין לשתות אפילו מקצת מהיין (כדי שלא יישפך היין על בגדיו וכיו"ב) עד שיסב.

(102) לפי דברי תוס' אלו נראה לכאורה שהמצוה דד' כוסות היא בשתייתם דוקא. אבל ראה תוד"ה לא יפחתו לו מד' כוסות (פסחים צט, ב) שכתבו וז"ל: מתוך הלשון משמע קצת שאין נותנין לבני ולבני ביתו כי אם לעצמו והוא מוציא את כולם בשלו, וסברא הוא דמאי שנא ארבע כוסות מקידוש דכל השנה שאחד מוציא את כולם, ע"כ. ובחידושי הגרי"ז מבריסק על הרמב"ם (שם פ"ז ה"ז) כתב בשם אביו שמדברי התוס' מוכח "דגם בד' כוסות אין עיקר המצוה בשתיית הכוסות רק בהברכות שעל הכוסות, והוי ממש דוגמת קידוש דכל השנה וכל כוסות של ברכה". [ונראה שהתוס' אזלי בזה לשיטתייהו במס' סוכה הנ"ל בפנים]. וע"פ זה נראה לומר דמ"ש התוס' שההסיבה צ"ל בשעת שתיית הכוסות אינו אלא לפי הסברא השני' שהעלו התוס' שם, דלא די בשתיית בעה"ב וצריכים "ארבע כוסות לכל אחד".

ומ"מ יש להביא סמוכין למ"ש הגרשז"א ממ"ש השל"ה (במסכת פסחים שלו פרק נר מצוה) דאף שאין עומדים לאמירת הלל בליל פסח ממ"מ י"שב באימה וביראה ולא מוטה", ובחק יעקב (או"ח סי' תעג ס"ק ל"ה) כתב כן בשמו גם לענין אמירת ההגדה¹⁰³, וא"כ י"ל שהוא הדין והוא הטעם לשעת אמירת הברכות.

אופן ההסיבה: בפיהמ"ש להרמב"ם (פסחים פ"י מ"א) הו"ד בשו"ע רבינו הזקן (או"ח סי' תעב ס"ז) כתב: "חייבוהו לאכול כשהוא מיסב כדרך שאוכלין המלכים והגדולים כדי שיהי' דרך חרות"¹⁰⁴. ועד"ז כתב בספר הפרדס (לרבינו אשר ב"ר חיים ממנתשון, ניו יורק תשד"מ, ריש סדר פסח, עמוד קכד): "ולא יאכל עד שיסב כדרך שבני המלכים עושין". וברשב"ם (פסחים צט, ב) כתב "שיסב כדרך בני חורין במטה ועל השולחן זכר לחירות". [ונראה דמ"ש הרמב"ם (ורבינו הזקן) "כדרך שאוכלין המלכים והגדולים" – לאו דוקא הוא, כי מסוגיית הגמרא ודברי הפוסקים נראה בעליל שבימיהם היתה דרכם של כל בני חורין לאכול בהסיבה, (וכדמוכח גם משאלת הבן "שבכל הלילות אנו אוכלין בין יושבין ובין מסובין"), והרי רק בנשים חילקו בין אשה חשובה שדרכה בהסיבה לאשה שאינה חשובה שאין דרכה בהסיבה וכדלקמן ס"ג, ועכצ"ל דהלשון "מלכים והגדולים" לא אתי לאפוקי אלא העניים שאין דרכם להסב (וכדמוכח ממ"ש התוס' שם ד"ה ואפילו עני), או שהמלכים והגדולים דרכם לאכול תמיד בהסיבה, משא"כ סתם אינשי שאוכלים "בין יושבין ובין מסובין". ועצ"ע].

והנה בטור ושו"ע (או"ח סי' תעב ס"ב) כתבו: "ויכין מקום מושבו שישב בהסיבה דרך חירות". נושאי כלי השו"ע לא הביאו דברי הרשב"ם שההסיבה צריכה להיות על מטה ואצל שולחן, ובמשנ"ב (שם סק"ז) ביאר

103) בהגש"פ ע"פ מעשי ידי יוצר להגר"ש קלוגר (פיסקא מעשה בר"א) ר"ל שמזה ש"היו מסובין בבני ברק והיו מספרים ביצי"מ" כתב שמוכח מכאן שראוי להסב גם בשעת אמירת הגדה ודלא כדעת השל"ה, ע"ש. אבל בשו"ת שיח יצחק (סי' רטז) כתב ש"אין ראי' מהתנאים האלוקיים . . שהם ירונו בגאון ה', מלאי אימה ופחד, אף אם מסובין הן, ומי ידמה עצמו לאיתני עולם". ועוד י"ל שהלשון מסובין כוונתו שהיו יושבים בצוותא חדא אבל לאו דוקא בהטיית הגוף וע"ד הא דתניא (ברכות יא, א) "מעשה בר"י וראב"ע שהיו מסובין במקום אחד, והי' ר"י מוטה ורבי אלעזר בן עזרי' זקוף". ובתוספתא ברכות פ"א, ד הגירסא: מעשה בר"י וראב"ע שהיו שרויין במקום אחד". ולהעיר מקידושין מ, ב: "וכבר הי' ר"ט וזקנים מסובין כו".

104) וראה גם שו"ע"ר שם סוף ס"י (הובא לקמן בפנים ס"ד). וראה גם שם סי' תעז ס"א: "שאכילת כל הקדשים צ"ל דרך חשיבות וגדולה . . כדרך שהמלכים והגדולים אוכלים".

צורת הסיבה: "ר"ל, ראשו מוטה לצד שמאל על המטה או על הספסל וכרים תחת ראשו אצל השולחן".

ונחלקו בזה רבני זמנינו: (א) יש שהבינו מדברי המשנ"ב שצורת ההסיבה "בזמנינו שאין רגילות לאכול בשכיבה" היא ש"יושב ע"ג כסא ומוטה ראשו לצד שמאל על גבי ידו המונחת על גבי כסא ועליו כר שיהא תחת מראשותיו או ע"ג דבר אחר שבצידו", ו"בודאי סגי לדידן בהסיבת ראשו עם ידו תחתיו ע"ג כרים וכסתות לצד שמאל . . ומעולם לא הוזכר בפוסקים שצריך הסיבת גופו . . וכן המנהג אצל רוב העולם"¹⁰⁵; (ב) יש אומרים דלא די בזה שיטה את ראשו לבד, "דודאי עיקר ההסיבה שגם גופו מוטה דרך הסיבה דזה דרך חירות, אלא החידוש הוא דאף שמטה גופו ויש כרים תחת גופו מ"מ צריך גם כשראשו מוטה לשמאל, שיהי' כרים גם תחת ראשו"¹⁰⁶; (ג) ויש שהרחיקו לכת וכתבו ש"במקום שצריך הסיבה צריך להטות גופו לצד שמאל לפחות לזוית של ארבעים וחמש מעלות", ולא כדעת "הטועים שכמעט ואינם מטים עצמם ורק מדמים עצמם כמטים, ויש להזהירם שיטו גופם ממש" לזוית הנ"ל¹⁰⁷.

והנה אף שנראה שהמ"ד הג' (הרב בעל אור לציון) הפריז על המדה במה שהצריך הטיית הגוף לזוית של 45 מעלות (והרי כמה מגדולי ישראל לא נהגו כן), נראה שצדק בזה שכתב בהמשך דבריו ש"יש להזהר שלא יטה עצמו באויר שאין זה דרך הסיבה ואין זה דרך חירות . . אלא ישען על כרים או כסתות ואם אין לו יסב על כסא וכדומה". וכ"כ בהגש"פ 'שיח הגרי"ד'¹⁰⁸ ש"הסיבה פירושה היא שצד שמאלו של האדם צריך להשען על מטה או כל דבר אחר, אך אם מטה את גופו לצד שמאל ואין גופו נשען על שום דבר אינה הסיבה כלל . . דהסיבה פירושה דצריך להשען על משהו. ולפי זה נראה דבזה"ז שיש לנו כסאות אם רק הטה את גופו לצד שמאל

105) הלכות חג בחג, להרב משה מרדכי שיחי' קארפ - ירושלים תשנ"ד, פכ"ב סי"ב ושם הערה 24 - מחבר זה מסתייע גם ממ"ש בלקט יושר (לתלמידו של התרומת הדשן) או"ח (עמ' 84): "וזכורני בליל פסח כשאכל מצה של מצוה הי' מהפך ראשו לצד שמאלו, מעט למטה, ועיניו למעלה מעט, והי' יושב במורא כמלך". אבל מקום הניח לבע"ד לחלוק ולומר, דזה שהרכין את ראשו הי' בנוסף להישענות גופו.

106) חוט השני להרשי"נ קרליץ, בני ברק תשס"ט, פי"ז סק"ו.

107) שו"ת אור לציון להרב בן ציון אבא שאול, ח"ג, ירושלים תשס"ה, פט"ו ס"א.

108) להרי"א ליכטנשטיין, ירושלים תשנ"ה, אות יד, עמוד כה.

ולא נשען על שום דבר . . לא יצא יד"ח". וע"ש ש"העצה היעוצה לזה הוא לסובב את גב הכסא לצד שמאלו ואז יוכל להשען על גב הכסא". וכן הביא בשם הגריד"ס בספר הררי קדם¹⁰⁹, ע"ש.

ויעויין אוצר מנהגי חב"ד¹¹⁰ שבליל התקדש חג ישב רבינו זי"ע על כסא ולשמאלו ניצב כסא נוסף ועליו היו מונחים כרים להסיבה.

טעם פטור אשה מהסיבה וחיוב אשה חשובה בהסיבה

ב. בגמרא (פסחים שם): "אשה אצל בעלה"¹¹¹, לא בעיא הסיבה. ואם אשה חשובה היא, צריכה הסיבה". וברמב"ם (שם ה"ח): "אשה אינה צריכה הסיבה, ואם אשה חשובה היא צריכה הסיבה". ובשו"ע (או"ח שם ס"ד): "אשה אינה צריכה הסיבה אלא אם כן היא חשובה".

בטעם פטור אשה מהסיבה מצינו שלשה פירושים בראשונים: (א) בשאלתות דרב אחאי (פרשת צו, שאילתא עז) לא גריס בגמרא התיבות "אצל בעלה" וכתב: "אשה אינה צריכה הסיבה, מאי טעמא לאו דירכא דנשי למזגא", וכ"כ הטור בשם בה"ג "דלאו אורח ארעא דאשה למיזגא"¹¹² וכ"כ הרי"ף גיאת (הל' פסחים עמ' שיז): "אשה אינה צריכה הסיבה לפי שאין דרך הנשים להסב". [ובביאור הגר"א (או"ח שם) כתב שכן דעת המחבר בשו"ע שסתם ד"אשה אי"צ הסיבה" ולא ביאר דהיינו דוקא בפני בעלה, והיינו משום דס"ל כהשאלתות שאין דרכן של כל הנשים להסב; ולפי דבריו נ"ל שכ"ה דעת הרי"ף (פסחים שם) והרמב"ם (הל' חו"מ שם)]

(109) להרמ"ז שיחי' שורקין, ירושלים תשס"ד, ח"ב סוף סי' עא.

(110) על חדשי ניסן-סיון, להר"י שיחי' מונדשיין, קה"ת תשנ"ו, עמוד קלח סמ"ז.

(111) בשאלתות (דלקמן בפנים), ברי"ף ורא"ש ועוד ראשונים ל"ג "אצל בעלה". גם בכתבי יד הש"ס אין תיבות אלו מצויות. ויעויין מחזיק ברכה להחיד"א (או"ח סי' תעב אות ג) שגם מדברי הרשב"ם מוכח ג"כ דלא גריס "אצל בעלה". [ובב"ח שם כתב ד"מה שנמצא בגמרא שלנו . 'אצל בעלה' . . טעות סופר הוא, והתלמידים הגיהו ככה על פי פירוש רשב"ם". וראה גם גבורות ה' למהר"ל מפראג פמ"ח]. אבל בירושלמי (פסחים פ"י ה"א) איתא: "ר' סימון בשם רבי יהושע בן לוי, אותו כזית שאדם יוצא בו בפסח צריך לאוכלו מיסב; רבי יוסי בעא קומי רבי סימון, אפילו עבד לפני רבו, אפילו אשה לפני בעלה, אמר לי, ברבי עד כאן שמעתי". [ויעויין במפרשי הירושלמי ונו"כ הטושו"ע (או"ח שם) שנחלקו בכוונת רבי סימון: י"א שלדעתו נשים צריכות הסיבה (פרי חדש או"ח שם סק"ו), וי"א שאינן צריכות (פנ"מ שם), וי"א דמספקא לי' (קה"ע שם)].

(112) ובלבוש (או"ח שם): "דלאו אורח ארעא דאשה להסב בפני הבריות, שאינו לה דרך כבוד". וצ"ע בכוונתו.

שגם הם סתמו וכתבו "אשה אינה צריכה הסיבה"; (ב) ברשב"ם (פסחים שם) כתב: "מפני אימת בעלה וכפופה לו". ועד"ז כתב באור זרוע (הל' פסחים סי' רנו): "מפני שהיא כפופה לבעלה ואין לה נכון להראות לפניו שררה וחירות" [ובמדרש שכל טוב (שמות יב): "ושאר הנשים אין צריכות הסיבה, שאין דרכן של נשים להסב אצל בעליהן מפני הכבוד"] וכ"כ בספר המנוחה לרבינו מנוח מנרבונה על הרמב"ם (הל' חו"מ שם) בפירושו הראשון; (ג) בר"ן על הרי"ף (פסחים שם) כתב הטעם: "לפי שמשמשת לבעלה". ובספר המנוחה הנ"ל בפירושו השני: "לפי שהיא טרודה בתיקון המאכל והכנתו פטורה מהסיבה כמו שפטורה ממ"ע שהז"ג¹¹³. וביתר ביאור בחידושי תלמיד הרשב"א (עמ"ס פסחים שם): "מפני שהיא צריכה להיות משמשת את המסובין בשולחן, ואם כן הסיבה למה לי". [וצע"ק מאי שנא אשה משמש דקיי"ל שחייב בהסיבה, ואע"פ שהוא צריך "לילך אנה ואנה לשמש בסעודה" מ"מ יכול להסב בשעת אכילת המצה וכו' ומקיים בזה מצות הסיבה (ט"ז שם סק"ו ושו"ע רבינו שם סי"ב)¹¹⁴].

והנה גדרה של אשה חשובה מבואר הוא בספר המנוחה שם, והובאו דבריו בכסף משנה על הרמב"ם (הל' חו"מ שם), בכמה אופנים, ואלו הם: (א) "שאיין לה בעל והיא גברת הבית"¹¹⁵; (ב) "אי נמי שהיא חשובה בפרי ידי', בת גדולי הדור, אשת חיל יראת ה'"¹¹⁶; (ג) "אי נמי אשה חשובה שיש לה עבדים ושפחות שאינה צריכה להתעסק בתיקון המאכל וענייני

113) ראה אבודרהם בביאור 'ברכת המצות ומשפטיהם', ש"הטעם שנפטרו הנשים מהמ"ע שהז"ג [הוא] לפי שהאשה משועבדת לבעלה לעשות צרכיו".

114) וראה הליכות שלמה (הנ"ל בדבר הלכה אות מג) דמה שאמר ריב"ל "השמש שאכל כזית מצה כשהוא מיסב יצא" ולא קיצר ואמר בפשטות "השמש חייב בהסיבה" וכיו"ב, הוא משום דסד"א דהסיבתו באמצע שימושו איננה דרך חירות "שהרי לפני ההסיבה ואחרי' הריהו עומד ע"ג המסובין לשמשם ומה חירות היא זו, קמ"ל דגם בהסיבה כזו יצא יד"ח ותו לא מיחייב בהסיבה אחרי'תא". וא"כ לכאורה הוא הדין והוא הטעם לנשים].

115) ספר שבולי הלקט סדר פסח סי' ריח: "נשים צריכין הסיבה ואשה אצל בעלה אינה צריכה הסיבה ואם היא אשה חשובה צריכה הסיבה".

116) ראה (באו"א קצת) באור זרוע הנ"ל: "ואם חשובה היא נדונה כגון גברתנית כמו 'הכא באשה חשובה עסקינן' גבי שבת [ראה שבת נט, ב] ואחרי' שהיא גברתנית צריכה הסיבה". וראה גם כתובות עא, ב: "ובעשירות שלשים יום, מאי שנא שלשים יום, אמר אביי, שכן אשה חשובה נהנית מריח קשוטי' שלשים יום".

הבית" ¹¹⁷ [ובחי' תלמיד הרשב"א הנ"ל: "אי אשה חשובה היא שיש לה עבדים ושפחות המשמשין לבני הבית"].

והנה בספר המנוחה שם כתב בטעם הדין שאשה אי"צ הסיבה: "לפי שכפופה לבעלה ואימתו עלי' ואין דרכה להסב", ונ"ל דמ"ש "ואין דרכה להסב" אינו טעם בפ"ע לזה שאשה אי"צ הסיבה (וכשיטת השאלות), אלא המשך וסיום לשיטת הרשב"ם ד"לפי שהיא כפופה לבעלה" לכך אין דרכה להסב. ולפי הבנה זו בדבריו ¹¹⁸, לא הביא רבינו מנוח כי אם שני פירושים בטעם פטור אשה מהסיבה והם כשיטת הרשב"ם וכשיטת הר"ן. ולפי זה נראה ברור שפירוש הראשון והשני (הנ"ל) ב"אשה חשובה" נאמרו לפי שיטת הרשב"ם שאשה פטורה מהסיבה מחמת אימת בעלה, אשר לכן שאני דינה של אשה שאין לה בעל שתהא אימתו עלי', או שמחמת חשיבותה (במעשי', בייחוסה או ביראתה) אין בעלה מקפיד עלי' באם תסב לפניו (וכמ"ש ברוקח (סי' רפג) הו"ד בחק יעקב (או"ח שם סק"ח) "אשה חשובה שאין הבעל מקפיד עלי'" ¹¹⁹), ופירוש השלישי ב"אשה חשובה" נאמר לפי שיטת הר"ן ודעימי' שאשה פטורה מהסיבה מחמת שיעבודה לבעלה ובני ביתה, אשר לכן באשה שיש לה עבדים ושפחות אין טעם לפטור מחמת שיעבודה לצרכי בעלה וביתה.

(117) וראה גם תניא רבתי (סי' מז): "ואם היא אשה חשובה צריכה הסיבה פירש מורי הרב חביבי ז"ל אשה חשובה אשה עשירה שהכניסה לבעלה שתי שפחות כדי לשמשה". וראה גם בית הבחירה להמאירי (פסחים שם): "אשה אינה צריכה הסיבה שאין חירות לאשה אצל בעלה, ואם אשה חשובה היא צריכה הסיבה שאין שפחות באישות שלה, ואחר שכן כל שלא במקום בעלה מיהא יראה שצריכה הסיבה".

(118) יש מקום לבע"ד לחלוק ולומר דמ"ש רבינו מנוח "ואין דרכה להסב" כוונתו לטעם שני וכשיטת השאלות, אבל נ"ל שרהיטת לשונו, ומה גם שלא הקדים לפירוש זה "אי נמי" כמו שהקדים לפירוש הר"ן, מורה דלא פלגינן דיבורי' לשני טעמים, ומ"ש "ואין דרכה להסב" לא כתב אלא בתור סיום לטעמו של הרשב"ם. והבוחר יבחר.

(119) הוספתי דברי הרוקח, כי לכאורה זה שהאשה היא מיוחסת או בעלת מעשים חשובים אינו נתינת טעם שלא תחוש לקפידת הבעל, ועכצ"ל דכשהאשה היא חשובה שוב אין בעלה מקפיד על הסיבתה. [וראה גם בית ארזים (או"ח שם אות סז) שכתב מדנפשי' בדעת הרשב"ם ש"באשה חשובה אף שיש עלי' אימת בעלה כראוי מכ"מ הרי אינו מקפיד על הסיבתה"]. ולפ"ז מ"ש הרוקח "שאין הבעל מקפיד עלי'" אין זו הגדרת אשה חשובה אלא ביאור טעם הדבר למה מועיל חשיבותה לענין הסיבה. (אבל ראה לקמן בפנים סוף ס"ג). אבל אם ננקוט שההגדרה השני' שהציע רבינו מנוח לאשה חשובה נאמרה לפי שיטת השאלות (ראה מ"ש בהערה הקודמת), פשוט שאין צורך בהוספת דברי הרוקח להבנת טעם זה, כי לפי שיטתו, זה שאשה חשובה אי"צ הסיבה אינו ענין לקפידת הבעל כלל.

ולפי שיטת השאלות דאשה פטורה מהסיבה כיון שאין דרכה של כל אשה להסב נראה ברור שאין מקום להגדיר "אשה חשובה" כפירוש הראשון והשלישי הנ"ל, כי לפי שיטה זו אין דרכה של אשה להסב אפילו כשאין לה בעל ואינה משועבדת לצרכי ביתה, וע"כ נ"ל שלפי פירוש השאלות צ"ל שגדרה של אשה חשובה היינו אשה שהיא מיוחדת במינה, באופי' ותכונותי', וע"ד הפירוש השני שכתב רבינו מנוח (והכס"מ) לפי שיטת הרשב"ם.

פטור נשים פנויות מהסיבה

ג. ברא"ש עמ"ס פסחים (פ"י סי' כ) הו"ד בטור (או"ח שם) כתב דאיכא נפק"מ להלכה בין שיטות הרשב"ם והשאלות: לפירוש הרשב"ם דהא דאשה אי"צ הסיבה הוא משום אימת בעלה וכפיפותה אליו [ועד"ז נראה לפי שיטת הר"ן הנ"ל דהא דאשה אי"צ הסיבה הוא משום "שמשמשת לבעלה"] פשוט ש"אלמנה וגרושה בעו הסיבה" [ונראה דלפ"ז אפילו אשה נשואה שמאיזו סיבה שתהי' איננה אצל בעלה חייבת בהסיבה], משא"כ לפי השאלות דהוא משום ד"לאו דירכא דנשי למזגא" נמצא ש"אפילו אלמנה וגרושה נמי" לא בעו הסיבה.

וראיתי בספר הליכות שלמה (הנ"ל ס"א בדבר הלכה אות לט) שכתב דגם לפי הרשב"ם "נראה דבנות שאינן נשואות היו גם אז פטורות דהואיל וסתמא דמילתא אשה הריהי אצל בעלה מסתבר דלא תיקנו כן על בנות".

ולפענ"ד דבריו צע"ג, שהרי אפילו אשה פנוי' שהיתה נשואה אלא שנתאלמנה או נתגרשה, חייבת שוב בהסיבה לפי דעת הרשב"ם וכמ"ש הרא"ש והטור, ולפ"ז נראה דכ"ש וק"ו הוא שפנוי' שמעולם לא נשאת חייבת בהסיבה. אלא שכבר נתבאר שהשו"ע סתם כדעת השאלות, וכן מפורש בשו"ע רבינו הזקן (וכדלקמן ס"ד), וא"כ כל הנשים, בין פנויות ובן נשואות, פטורות מהסיבה.

שיטת המרדכי והרמ"א שנשים שלנו כולן חשובות ומה שצ"ע בזה

ד. והנה כתב המרדכי עמ"ס פסחים (סי' תריא) בשם התוס' הו"ד בב"י (או"ח שם): "ואם אשה חשובה היא צריכה הסיבה, פי' בתוספות דכולהו נשים דידן חשובות נינהו וצריכות הסיבה". וכ"כ רבינו ירוחם (בתולדות אדם וחווה נתיב ה ח"ד) הו"ד בב"י (או"ח שם): "וכתבו התוס' כל הנשים שלנו חשובות הן וצריכות הסיבה". ובאמרכל (סי' לג) כתב: "ונשים שלנו צריכות הסיבה. כך פירש רבינו ברוך ממגנצא". [ובראב"ן (סי' תלט) סתם

וכתב: "ונשים בעו הסיבה" – "ונראה דעתו כהתוס', דהאידנא כלוהו נשי מיקרי חשובות ובעו הסיבה" (ברכי יוסף או"ח שם אות ג). גם בפירוש לסדר ליל פסח לרבי אליהו מלונדריש (נספח ל'פירוש רבנו אליהו מלונדריש ופסקיו', ירושלים תשט"ז, עמוד קנ) סתם וכתב: "באכילת מצה וארבע כוסות צריך הסיבה שמאל דרך חירות אחד איש ואחד אשה".

ועפ"ז פסק הרמ"א (או"ח שם): "וכל הנשים שלנו מיקרי חשובות, אך לא נהגו להסב כי סמכו על דברי ראבי"ה [סי' תקכה¹²⁰] דכתב בזמן הזה אין להסב, דכיון "שאין רגילות בני חורין להסב ישב כדרכו".

והנה כיון שגם נשים שלנו נשואות הן ויש להן בעלים, וגם לאו כל נשי דידן מופלגות ומצויינות הן במעשה ידיהן, ביחוסן, או ביראת ה' לכאורה צ"ל דדינו של המרדכי והרמ"א לא א"ש אלא לפי טעם השלישי הנ"ל. וכן מבואר בביאור הגר"א [על דברי הרמ"א הנ"ל: "וכל הנשים שלנו מיקרי חשובות"] שכתב, וז"ל: עיין בכסף משנה שכתב בשם הר' מנוח בלשון האחרון אשה חשובה שא"צ להתעסק בצרכי הבית בתיקון המאכל ועיין בכתובות ס"א א' ועיין בא"ע סי' פ' ושם ס"י. עכ"ל הגר"א. וכוונתו נראה דהנה שנינו (כתובות נט, ב): "אלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה: טוחנת, ואופה, ומכבסת, מבשלת, ומניקה את בנה". דין זה הובא להלכה ברמב"ם הל' אישות פכ"א ה"ה ובטוש"ע אהע"ז סי' פ ס"ו. ובגמרא (כתובות שם סא, א) איתא: "א"ר חנא ואיתימא ר' שמואל בר נחמני, לא הכניסה לו ממש, אלא כיון שראוי' להכניס אף על פי שלא הכניסה". ופירש שם הר"ן ע"פ הירושלמי: "ראוי' להכניס שדרך בנות משפחתה בכך או שדרך משפחתו בכך". ועפ"ז נפסק בשו"ע (אהע"ז שם ס"י, ע"ש בביאור הגר"א): "כל אלו המלאכות אין מחייבים אותה אא"כ יהי' דרך משפחתו ומשפחתה לעשותן". ולכאורה כוונת הגר"א היא ש"הנשים שלנו" אין דרכן להתעסק כ"כ בצרכי הבית, ולכן דינן כ"אשה חשובה שיש לה עבדים ושפחות שאינה צריכה להתעסק בתיקון המאכל וענייני הבית" וחייבות להסב.

(120) ראה ראבי"ה מס' פסחים סי' תקכה: "וחזור לביתו, ויושב בהסיבה. ובזמן הזה שאין רגילות בארצינו להסב שאין רגילות בני חורין להסב ישב כדרכו". וראה לקמן בפנים ס"ה. וראה שיירי כנה"ג סי' תעב שם שהראבי"ה "לא כתב כן אלא בארצות שאין נוהגין להסב אבל בשאר ארצות שנוהגים להסב צריך להסב".

אבל באמת דברי הגר"א צ"ב, כי איך אפשר להכליל ולומר שמדורות הראשונים ואילך כל הנשים מפונקות הנה ואין דרכן "להתעסק בתיקון המאכל וענייני הבית", וכי חדל עני ואביון מקרב הארץ עד כדי כך שאין דרכה של שום משפחה שהאשה תעשה מלאכות הבית הנ"ל?

ולכן נ"ל שיטת המרדכי ודעימי' עפמ"ש הרוקח הנ"ל "אשה חשובה שאין הבעל מקפיד עלי' צריכה הסיבה". והי' נ"ל בכוונתו, דלכאורה צ"ב בפירוש השני הנ"ל ב"אשה חשובה", דמה בכך שהאשה היא מיוחסת וכיו"ב, וכי אשה חשובה כזו איננה צריכה להזהר בקפידת בעלה? ועכצ"ל דכשהאשה היא חשובה שוב אין בעלה מקפיד על הסיבתה. ולפי דברי הרוקח יש לבאר מה שנשים שלנו, אף אלו שאינן יוצאות מן הכלל במעשיהן או ביחוסן, נחשבו כחשובות, דכיון שהאידנא אין דרך האנשים להקפיד על נשותיהן אם יסבו בפניו, הרי הן כחשובות לענין זה וצריכות להסב, כי מדין אשה חשובה למדנו שבקפידת הבעל תליא מילתא.

וכעין זה כתב בספר כף החיים (או"ח שם סקכ"ו), שלפי דברי הרוקח "יבואו דברי מור"ם ז"ל על נכון, דכיון דהחשיבות הוא תלוי בקפידת הבעל ועתה אין דרך להקפיד על זה, כל הנשים שלנו מיקרי חשובות".

ולפי כל זה נמצא שלפי שיטת השאילתות, שגדרה של אשה חשובה אינה קשורה ליחסה עם בעלה ובני ביתה, אין מקום לדינו של התוס' והרמ"א כלל, דממנ"פ, נשים שהן מיוחסות או מצויינות (במעשים או ביראת ה') הלא דרכן היתה להסב מאז ומקדם, ואלו שבאמת אינן מיוחסות ומצויינות מהיכי תיתי שתחשבנה לחשובות האידנא. ואת"ל שלפי שיטת השאילתות גדרה של אשה חשובה היינו כל אשה שדרכה להסב, מאיזו סיבה שתהי', פשוט שאין לנשים שלנו דין נשים חשובות שהרי המציאות הוא שאין דרכן של נשי ידין להסב כלל וכמבואר גם ממ"ש הרמ"א שאפילו אנשים שלנו אין דרכם להסב, כי כבר מדורות הראשונים לא נהגו בני חורין להסב.

ויעויין בביאור הגר"א שם שמדבריו יוצא שלפי דברי השאילתות אכן אין מקום לחייב נשים שלנו בהסיבה, וכן נקט הערוך השולחן (וכדלקמן ס"ד).

אבל דברי הגר"א צע"ק, שהרי דברי הרמ"א "וכל הנשים שלנו מיקרי חשובות" באים בהמשך לדברי המחבר שסתם ופטר כל אשה (גם אלמנה וגרושה) מהסיבה, אשר מזה דייק הגר"א בעצמו דס"ל כשיטת השאילתות

וכמשנ"ת, וא"כ לכאורה מסתבר לומר שגם דינו של הרמ"א יתכן שפיר לפי שיטת השאלות¹²¹.

ויעויין בשולחן ערוך רבנו (או"ח סי' תעב ס"י) שכתב, וז"ל: אשה בין נשואה בין אלמנה וגרושה אינה צריכה הסיבה לפי שאין דרך הנשים להסב ואין זה דרך חירות להן. ואם היא חשובה ודרכה להסב צריכה הסיבה. וכל הנשים שלנו נקראות חשובות. ואף על פי כן לא נהגו להסב לפי שיש אומרים שבזמן הזה אין צריך להסב כלל כיון שאף בשאר ימות השנה אין רגילות להסב כלל בארצות הללו אלא אף המלכים והגדולים יושבין כדרכן ועל דבריהן סומכות הנשים עכשיו שלא להסב. עכ"ל.

ומבואר מדבריו שנקט בהחלט כשיטת השאלות בביאור הטעם שנשים פטורות מהסיבה. ונ"ל דזה שהחליט אדמו"ר כטעם השאלות הוא משום שהשו"ע כתב בסתם שאשה אי"צ להסב ולא התנו דהיינו דוקא אשה אצל בעלה, ולמד מזה אדמו"ר הזקן שטעם הדין שייך גם באשה שאין לה בעל או שאינה נמצאת בפני בעלה, והיינו כשיטת השאלות [וכמ"ש גם בביאור הגר"א (הנ"ל ס"א) לדייק כן מלשון השו"ע]¹²².

ומה שהעתיק אדמו"ר הזקן תוכ"ד דינו של המרדכי והרמ"א, ד"כל הנשים שלנו נקראות חשובות", אף שהמציאות הוא שאין דרכן להסב, נצטרך לומר כנ"ל, שר"ל דהנשים שלנו יש להן התכונות של הנשים החשובות בשנים קדמוניות, ואילו היו בדורות הראשונים בוודאי היו אוכלות בהסיבה, וע"כ הי' מן הראוי שבלייל פסח יתחייבו בהסיבה, לולי היו סומכות על שיטת הראבי"ה הנ"ל.

ויעויין בב"ח שם שהחליט ג"כ כשיטת השאלות וסיים: "והעיקר דאפילו אלמנה וגרושה לא בעיא הסיבה אם לא בנשים חשובות ובשם התוספות כתבו דשלנו כולן חשובות הן". הרי שנקט שחילוקם של הראשונים בין נשים שלנו לנשים דידהו שייך גם אליבא דשאלות.

121 הערת בני הת' ברוך שלום שיחי'. [לכאורה הי' אפשר להוכיח שהרמ"א אזיל בשיטת השאלות מזה גופא שלא כתב לחלק בין אשה נשואה לאלמנה וגרושה. אבל יש לדחות ולומר, דכיון דס"ל שכל הנשים שלנו נקראות חשובות, שוב אין נפק"מ בזה. ודו"ק].

122 וראה גם פרי חדש או"ח שם שמסיק: "העיקר כמ"ש בשאלות דרב אחאי דטעמא משום דלאו דרכיהו דנשי למיזגא דלפי זה כל אשה אי"צ הסיבה".

אבל עדיין צ"ב, לפי שיטת השאילתות, מהי טיבה של חשיבות זו, ובמה נתעלו כל הנשים שלנו לדרגת אשה חשובה?

וראיתי בברכי יוסף (או"ח שם סוס"ק ג) שכנראה הרגיש בקושיא זו וכתב: ונראה דלפי טעם הגאון דמאי דאשה אינה צריכה היינו משום דלאו דרכה למזגא, והוא טעם כעיקר . . אם כן האידנא דאיש ואשה יחד עשיר ואביון בימי שנה לאו ארח ארעא למזגא, מאחר שכן ליל התקדש חג דנהוג להסב, איש ואשה שוו בשיעוריהן, וצריכו הסבה, דאידי ואידי בכל השנה לאו ארחיהו בהכי. ודוק. עכ"ל החיד"א.

ולא זכיתי להבין דבריו, דמה בכך ש"אידי ואידי בכל השנה לאו ארחיהו בהכי", דלכאורה, זה שהאיש חייב להסב בליל פסח (לפי החולקים על שיטת הראב"ה הנ"ל) אף שאין דרכו להסב בכל השנה, הוא משום שמצות חכמים לא בטלה, ותקנתם הראשונה להסב "דרך לחירות" במקומה עומדת, ומ"מ פשוט לכאורה דרק אלו שהיו בכלל תקנת חז"ל מעיקרא מחוייבים להסב אף האידנא, דמהיכי תיתי לומר שמאז ש"המלכים והגדולים יושבין כדרכן" כל השנה כולה נתחדשה מצות הסיבה בליל התקדש חג וניתנה גם לנשים שמעולם לא הי' דרכן בהסיבה?

דברי האגרות משה בגדרה של אשה חשובה וישוב שיטת הרמ"א עפ"ז

ה. והנה בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ה סי' כ אות לג) יצא הגרמ"פ לבאר דבר חדש בגדרה של 'אשה חשובה' (לפי שיטת הרשב"ם הנ"ל) בימים ההם ובזמן הזה, וז"ל:

לא שייך לפרש שכל הנשים נעשו חשובות ממש, דהבעל צריך לכבדן אף מדרך העולם, אלא בהכרח שהוא מצד שהכירו בזמן שאין להאינשי במה להתגאות נגד נשותיהן, והנשי הכירו צורך הגדול שיש להאינשי בהן. והמיעוט חשובות שהיו בכל הזמנים היו נשי כאלו שהכירו צורך הבעל בהן¹²³, כמו שיש להו צורך בבעליהן, והכירו שגם בעליהן יודעין זה. עד כאן לשון האג"מ.

123 ראה יבמות סב, ב: "כל אדם שאין לו אשה שרוי בלא שמחה, בלא ברכה, בלא טובה . . בלא תורה, בלא חומה", ושם סג, א: " . . אינו אדם". ובמדרש (ב"ר פי"ז, ב; קה"ר ט, א): " . . בלא עז . . בלא כפרה". וראה רמ"א אהע"ז סי' א ס"א.

ומבואר בדבריו שם שבשנים קדמוניות היו האנשים מחזיקים א"ע כחשובים הרבה יותר מנשותיהם ולכן (ע"ד הרוב) הי' הבעל מקפיד על אשתו באם היתה יושבת בהסיבה לפניו, ולכן היו הנשים מפחדות להסב מפני אימת בעליהן, אבל האידנא אכשור דרא, שהנשים הכירו במעלת עצמן והאנשים הכירו במעלת נשותיהם, ועל כן שוב אין הבעל מקפיד (בדרך כלל) ואין אשתו מפחדת מלהסב בפניו.

וע"ש באג"מ שכתב דזה שפעם היו מקפידים ע"ז לא הי' בזה משום "מצוה" כי באמת אין "רצון החכמים שתהא אימת בעלה [עלי'] בדברים בעלמא שאינו נוגע לו . . וגם אין זה דבר טוב לפני הבעל שיקפיד על אשתו, כדחזינן שכמה מאות בשנים שלא מקפידין על זה", ושינוי זה שאירע לפני "כמה מאות בשנים" לטובה הוא. [ולפי דבריו צ"ל דאף שקיי"ל בדרך כלל שלאחרי חתימת התלמוד נחלשו הדורות ונתמעטו הלבבות וכו' וקטנם עבה ממתנינו, מ"מ בענין זה נשתנו דורות האחרונים למעליותא ולשבח, "שהכירו במשך הזמן שאין להאינשי במה להתגאות נגד נשותיהן" ועד כדי כך שהפסיקו האנשים להקפיד על נשותיהן בהקפדות שונות שאין רוח התורה נוחה מהם].

והנה כבר הבאנו לעיל מ"ש רבינו מנוח והכסף משנה בפירושו של "אשה חשובה" בשלשה אופנים, ולכאורה צ"ב למה הזניח האג"מ פירושים אלו ובחר לו דרך חדשה ש"המיעוט חשובות שהיו בכל הזמנים היו נשי כאלו שהכירו צורך הבעל בהן . . והכירו שגם בעליהן יודעין זה?"

אבל עפמשנ"ת לעיל נראה שדבר גדול דיבר הגרמ"פ, והוא משום דקשיא לי' דאם פירושו של "אשה חשובה" הוא כאחד משלשה האופנים הנ"ל, צ"ב (כמשנ"ת לעיל ס"ב), איך אפשר לומר "דכולהו נשים דידן חשובות ניהו", דלכאורה חילוק זה שחילקו בין נשים שלנו לנשים דידהו אינו עולה יפה לפי פירושים אלו?

ונראה שמפני קושיא זו החליט האג"מ דהפירושים שהביא בכסף משנה בגדרה של אשה חשובה לא נאמרו אלא לפי הדיעות שאינן מחלקות בין נשים שלנו לנשים שלהן (וכמ"ש רבינו ירוחם שם בדעת הרמב"ם הל'

חו"מ שם שסתם וכתב "אשה אינה צריכה הסיבה"¹²⁴), ולשיטת המרדכי ודעימי' "דכולהו נשים דידן חשובות נינהו וצריכות הסיבה" הוא שהוצרך האג"מ לחדש פירוש חדש ב"אשה חשובה" שעל פיו אפשר לומר שאכן חל שינוי כללי בגדרן של רוב הנשים ככולן, והיינו שבדורות הראשונים לא היו האנשים מחשיבים את הנשים והיו מתייחסים כלפיהן בגאווה ובוז, וגם הנשים היו תהיינה כחגבים בעיני עצמן, משא"כ בדורות האחרונים שעלו הנשים לגדולה בעיני עצמן ובעיני בעליהן וע"כ אין בעליהן מקפידין עליהן. ודברי האג"מ מאירים ומזהירים.

אמנם באמת נראה שאין צורך להרחיק לכת כ"כ ולומר ש"המיעוט חשובות שהיו בכל הזמנים היו נשי כאלו שהכירו צורך הבעל בהן וכו'", כי גם לשיטת המרדכי יש לפרש ד"אשה חשובה" בשנים קדמוניות פירושו אשה "שהיא חשובה בפרי ידי", בת גדולי הדור, אשת חיל יראת ה'" אשר מפני חשיבותה אין בעלה מקפיד עלי' וכמשנ"ת לעיל ס"א, ורק בזה"ז שכל הנשים נקראות חשובות הוא דבעינן לטעמו של האג"מ שהוא מפני שהכירו עתה מה שלא הכירו מקדם. והאג"מ שמיאן בזה, נראה שהוא משום דניחא לי' לפרש דגדר חשיבותן של נשי דידן הוא כגדר חשיבותן של נשי דידהו ממש, ועל כן הוא שפירש ש"המיעוט חשובות שהיו בכל הזמנים היו נשי כאלו שהכירו" בימים ההם מה שכל הנשים מכירין בזמן הזה.

והנה כבר הבאנו לעיל מ"ש הרוקח (סי' רפג): "אם אשה חשובה שאין הבעל מקפיד עלי' צריכה הסיבה", וצידדנו לפרש דמ"ש הרוקח "שאין הבעל מקפיד עלי'" הוא בגלל זה שהיא אשה חשובה (עשירה, מיוחסת או מצויינת ביראת ה') וכפי' השני של רבינו מנוח שהביא הכסף משנה. אבל לפי דברי האגרות משה אולי יש להעמיס בכוונת הרוקח שרצונו להציע גדר חדש ב"אשה חשובה" והוא אשה שבעלה אינו מקפיד עלי', כי מכיר את ערכה ואינו מתגאה כלפי', ועל כן אינו מקפיד באם תסב היא לפניו¹²⁵.

124) אבל ראה ברכי יוסף או"ח שהקשה על רבנו ירוחם: (א) "לא ידעתי מאי דייק מהרמב"ם שדרכו למינקט לשון המימרא על הרוב"; (ב) "מאי איריא דדייק מהרמב"ם ולא מהרי"ף והרא"ש נמי, דכולם כתבו כמ"ש בש"ס" ולא חילקו בין נשים דידהו לנשים דידן.

125) שוב מצאתי מ"ש הגרב"ש שניאורסון ז"ל בקונטרס ברכת שמעון (הערות והארות על ספר רוקח) שנספח לספר הרוקח מהדורת ירושלים ה'תשכ"ז (עמוד כג), שלפי דעת הרוקח "זה

והנה הגרמ"פ חידש פירוש זה בגדרה של "אשה חשובה" לפי שיטת הרשב"ם בטעם פטור אשה מהסיבה שהוא "מפני אימת בעלה וכפופה לו", ולפי זה מובן דכשאינן הבעל מקפיד, כיון שהכיר במעלתה של אשתו, שוב אין אימתו עלי' ושוב הדר דינה שצריכה הסיבה. אבל אולי יש מקום להרחיב את המעגל ולפרש כן גם אליבא דהשאלות אשר כנראה נקטו רוב הפוסקים כוותי'. ולפי זה נצטרך לומר דמ"ש השאלות ד"לאו דירכא דנשי למזגא" הוא משום שרוב הנשים לא העריכו א"ע כשוות במעלתן לאנשים ולכן (מלבד מתי מספר של 'נשים חשובות') לא החשיבו א"ע כראויות להנהגה של הסיבה דרך חירות. אבל הנשים שלנו כבר ידעו להכיר את מעלתן וכו' ולכן שפיר נחשבות הנה כחשובות ואילולי שיטת הראב"ה הי' הדין נותן שגם הנשים היו מחוייבות להסב כבנות חורין וכמשנ"ת. ועצ"ע בכ"ז.

דברי הרמ"א שנשים שלנו סומכות על שיטת הראב"ה ויישוב קושיית הערוך השולחן ע"ז

ו. על דברי רבינו ירוחם הו"ד בב"י (כנ"ל ס"א) ש"כל הנשים שלנו חשובות הן וצריכות הסיבה" כתב הדרכי משה, וז"ל: "אמנם לא ראיתי בזמן הזה נשים מסיבות. ואפשר שנהגו להקל ע"פ דברי ראב"ה דכתב דבזה"ז לא בעיא הסיבה". וכ"כ בהגהת השו"ע (כנ"ל ס"א).

ובערוך השולחן (או"ח שם) הקשה ע"ז: (א) "אם כן, למה האנשים לא סמכו על ראב"ה", וכי משוא פנים יש בדבר?; (ב) דשיטת הראב"ה "דיעה יחידאי" היא. והערוה"ש עצמו תירץ שהנשים סמכו על שיטת השאלות דס"ל דאפילו שלא בפני בעליהן "לאו דירכא דנשי למזגא", וכנראה נקט (כמשנ"ת לעיל סוס"א) שלפי שיטת השאלות אין מקום לחלק בין נשים שלנו לנשים שבזמן הש"ס [והוסיף דנשים חשובות לא שכיחי, ואפילו אם היא חשובה "אינה מחזקת עצמה כן"].

ובאמת כבר קדמו הגר"א בביאוריו שעל דברי הרמ"א הנ"ל שלא נהגו הנשים להסב "כי סמכו על דברי ראב"ה דכתב בזמן הזה אין להסב" הוסיף הגר"א: "וכן לפירוש השאלות שכתב דאשה א"צ הסיבה כו'".

ההגדרה של אשה חשובה - כל שאין הבעל מקפיד על הסיבתה" [וע"ש דז"ש הפוסקים דכל נשי דידן דינן כאשה חשובה מתבארת ביותר לפי הגדרתו של רבינו"].

[מ"ט, לאו דירכא דנשי למזגא], וכוונתו שלפי שיטת השאילתות אכן אין מקום לחלק בין נשי דידהו לנשי דידן (וכמשנ"ת לעיל שם).

אבל כבר בארנו לעיל שהב"ח ואדמו"ר הזקן החליטו כדעת השאילתות ואעפ"כ כתבו שנשים שלנו היו צריכות להסיב לולי שהיו סומכות על שיטת ראבי"ה, ולדידהו הדרא קושיית הערוה"ש לדוכתה דמאי שנא אנשים מנשים.

והנה בספר הליכות בת ישראל (פכ"ג הערה נ) ובהליכות שלמה (הנ"ל ס"א, בדבר הלכה שם אות מ) הביאו מ"ש הגרשז"א זצ"ל לתרץ, "דכיון דמעיקרא כשתיקנו חובת הסיבה לא נתחייבו בכך הנשים הואיל ולא הי' דרכן של הנשים להסב, ורק להנשים החשובות תקנו חכמים הסיבה, תלוי' מצותן מעיקרא במנהגן כל ימות השנה, ולכן גם בדורות רבותינו הראשונים ז"ל שכתבו דנשים שלנו חשובות וצריכות להסב אין הכוונה דחזרו לעיקר החובה דרבנן כמו אצל אנשים, אלא שלפי שינוי המנהג שגם נשים הי' דרכן לנהוג בחשיבות בכעין זה נשתנה גם דינן", ועפ"ז מובן מ"ש הרמ"א שהנשים סומכות על הראבי"ה "דחיובן תלוי במנהג כל דור ודור".

אבל לפענ"ד תירוץ זה יש בו מן הדוחק, דנוסף ע"ז שחידוש גדול הוא לומר שמעיקרא היו שתי תקנות שונות אחת לאנשים ואחת לנשים, הרי לפי דבריו אין מנהג הנשים מיוסד על שיטת הראבי"ה כלל, כי אם על שינוי המציאות, ולית מאן דפליג שבדורותינו אין הדרך להסב בשאר ימות השנה, והרמ"א כתב שהנשים "לא נהגו להסב כי סמכו על דברי ראבי"ה דכתב דבזמן הזה אין להסב", ומשמע מדבריו שמנהג הנשים שלנו נסמך ועומד הוא על שיטת הראבי"ה דייקא.

ונראה לבאר הדבר ע"פ מ"ש הב"ח (או"ח שם) לאחר שביא את שיטת הראבי"ה: "והכי נהוג לכתחלה לעשות הסיבה מאחר שרבים חולקים על אבי העזרי וס"ל דאף בארצנו בעי הסיבה על כל פנים, ומ"מ להלכה אנו תופסין דברי אבי העזרי עיקר, ואם אכל מצה בלא הסיבה אין צריך לחזור ולאכול". הרי שכל עיקר דין הסיבה בזמן הזה בספיקא תליא, שמא עדיין צריכים אנו להסב ושמא קיי"ל כהראבי"ה ודעימי', והעיקר כהראבי"ה.

ולכאורה הוכחת הב"ח מדין אכל מצה בלא הסיבה מכרעת, והרי פסק הרמ"א (דרכי משה שם סק"ד. שו"ע שם ס"ז) דבזמן הזה "כדאי הוא ראבי"ה לסמוך עליו שבדיעבד יצא בלא הסיבה", ואף שכתב הרמ"א (דרכי

משה שם) ש"באכילה יחמיר על עצמו ויחזור" (וכ"כ בשו"ע שם), הרי מלשוננו זו עצמה נראה שאינו אלא חומרא בעלמא, ובב"ח שם כתב "דמצוה מן המובחר לחזור ולאכול בהסיבה", ובשו"ע אדמו"ר הזקן (שם סט"ו) העתיק דינו של הרמ"א וכתב ש"טוב להחמיר לחזור ולאכול בהסיבה", הרי ברור שאין זה חיוב כלל.

ואם כן י"ל שדוקא לענין האנשים שתמיד נהגו להסב, הכריעו שלכתחילה חייבים להמשיך במנהגם הקודם ולהסב גם בזה"ז, שמא הלכה כהחולקים על הראב"ה, אבל הנשים שמאז ומקדם לא היו נוהגות להסב לפי שמעולם לא הי' דרך (רוב) הנשים להסב, לכן גם האידנא ש"הנשים שלנו נקראות חשובות", לא הצריכו שתהיינה חייבות לשנות מנהגן מקדמת דנא ולהסב, כי במקום שההלכה רופפת וקיי"ל שהעיקר כדעת ראב"ה הניחו אותן במנהגן הראשון.

ואולי י"ל שזוהי כוונת ספר האגור (סי' תשצא) שכתב: "כתב אבי העזרי דבזמן הזה א"צ לעשות הסיבה, מ"מ נהגו העם להסב", שר"ל שמעיקר הדין קיי"ל כהראב"ה, ומה שנהגו להחמיר ולהסב לכתחילה עכ"פ אינו אלא משום המנהג שנהגו מקדמת דנא.

ומ"ש הערוה"ש ששיטת הראב"ה דעת יחיד היא, אמנם כן כתב בהגהות מיימוניות (הל' חו"מ שם אות ב), וביאר הב"י (או"ח שם) "כלומר שדעת כל הפוסקים דלעולם בעי הסיבה ואפילו בזמן הזה", אבל באמת שיטת הראב"ה מקורו למעלה בקודש בדברי זקנו הראב"ן¹²⁶, ופוסקים רבים הביאו¹²⁷ גם בשם ראשונים אחרים, ומהם: (א) במנהגי מהרי"ל סדר ההגדה (אות כ): "פעם אחת כתב מהר"ש שמצא כתוב בגליון אלפסי שהניח לו אביו מה"ר זעקיל ז"ל, ששמע מפי רבו הר"ר יודא ז"ל דדוקא בימיהם שהיו רגילין בהסיבה בשאר ימות השנה, אז מחוייבין בה בפסח, אבל לדידן שבשאר ימות השנה לא נהגין בהסיבה, אין לנו לעשותה בלילי פסח, דמה חירות שייך בזה אדרבה דומה לחולה, וכ"כ אבי העזרי"; (ב) בליקוטים מהל' אמרכל (כו, ב): כתב ראב"ה ורבינו ברוך (ממגנצא) והר"ר

126) בראב"ן (סי' תלט) – הו"ד (בשינויים קלים) במרדכי ע"פ: "והם היו נוהגין לישב על המטות ולהסב בהסבת שמאל, אבל אנו שאין אנו רגילים בכך יוצאים אנו בדרך הסבתנו ואין לנטות ימין ושמאל". וראה ברכי יוסף (או"ח שם אות ד) שהראב"ה "אזיל בשיטת זקנו ראב"ן".

127) אגודה פסחים פ"י סי' צב; ספר האגור הנ"ל בפנים; שו"ת מהר"י ווייל סי' קצג. מטה משה סי' תרכ. ועוד.

חיים, דהסיבת שמאל דוקא בימיהם שהיו מסובים על מטות . . . והר"ר חיים פירש, דאדרבה דרך מלכים עתה לאכול בלא הסיבה".

ויעויין בטור (או"ח שם) שבהצעת מצות הסיבה כתב: "ויכין מקום מושבו שישב בהסיבה דרך חירות, וכתב אבי העזרי, בזמן הזה שאין רגילות בארצינו להיסב יושב כדרכו וא"צ להיסב" ושוב הביא כל דיני הסיבה וכתב "כל מי שצריך הסיבה אם אכל ושתה בלא הסיבה לא יצא", ובספר שיירי כנסת הגדולה (או"ח שם בהגהת ב"י) צידד דמ"ש הטור "דברי ראבי"ה כסתם משנה ולא חלק עליו" היינו משום דבאמת ס"ל כוותי', ומ"ש "אם אכל ושתה בלא הסיבה לא יצא" היינו "במקום שנוהגים להסב", ע"ש. [ועד"ז נראה לפרש בדעת האבודרהם בסדר ההגדה ופירושה שהביא כל דיני הסיבה ובסיומם כתב וסתם: "וכתב אבי העזרי בזמן הזה שאין רגילות בארצנו להסב יושב כדרכו ואינו צריך להסב"]. וע"ש בשיירי כנה"ג שגם כל הפוסקים שהביאו להלכה דיני הסיבה לא דברו אלא במקומות שעדיין דרכם להסב. ואף שדברי השיירי כנה"ג נראים מחודשים, מ"מ הלא דבר הוא שהטור הציע שיטת הראבי"ה כסתם משנה ולא חלק עליו בהדיא, וע"כ נקוט מיהא פלגא בידך, שלא נדחו דברי הראבי"ה לקרן זוית, וכל עיקר חיוב הסיבה בזמנינו ובמקומותינו אינו אלא מחמת הספק.

ועל פי כל זה נראה דשפיר סמכינן אשיטת הראבי"ה וסיעתו, האנשים בדיעבד והנשים לכתחילה, ומיושבת היטב קושיית הערוך השולחן, וכמשנ"ת.

איסור הסיבה לפני רבו

הרב בן ציון חיים אסטער

ר"מ בישיבת "אור אלחנן" חב"ד, ל.א.

בהל' ת"ת ישנם דינים בכבוד רבו שנראה שהוא מפני שמשווה הרב למלך, וצ"ע וחיפוש המקור לזה, והוא בפרק ה' ה"ו "וכן לא יחלוץ תפילין לפני רבו ולא יסב אלא יושב כיושב לפני המלך", דשני דינים אלו משווה כבוד ואי זלזול ברבו כדין מלך, וצ"ע הכלל לאיזה דברים מדמינן הרב למלך.